

„...vajon milyen kapcsolat áll fenn közöttük?”

Tóth Barna

Kritika Vaderna Gábor *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében* című monográfiájáról (Ligatura sorozat, Budapest, Ráció Kiadó, 2013.)

Vaderna Gábor Dessewffy-ről szóló munkája a Ligatura-sorozatban jelent meg. A sorozat könyvei között többször találkozhattunk már továbbdolgozott doktori disszertációkkal – jelen kötet is közéjük tartozik. Talán e disszertáció jellegű előzménynek is betudható, hogy az ilyen könyvek a szerzők igen alapos és szerzteágazó felkészültségéről is tanúskodnak, mintegy annak is reprezentánsai. Vaderna kötetének végén 77 oldalnyi lista található a felhasznált szakirodalomról – ez természetesen önmagában még nem érdem, de ez is a szerző széleskörű tájékozottságának mértékét mutatja. Mellékes, de sokunk számára nem elhanyagolható hozadéka az ilyen típusú könyveknek, hogy kiváló szakirodalmi bibliográfiaként is hasznosítható – gyakoriak az olyan részek, ahol minden egyes mondat mögött egy-egy elolvasott és feldolgozott szakirodalmi szöveget láthatunk.

Vaderna kötete könnyed hangnemben indít, s a könnyedség látszatát keltik fel a könyv első felében gyakrabban, később egyre ritkábban található szerzői kizólások is. Ennek ellenére a könyv nem könnyed olvasmány. A lábjegyzetelt szakirodalmi utalások tömkelege s a kortárs szövegforrásokra való hivatkozások nagy száma is felkészült és a tudományban jártas olvasót feltételez. A kötet egészére is és az egyes fejezetekre s alfejezetekre is jellemző a jól követhető és kristálytisza indítás után az alapos mélység felé való haladás. Egy metaforával élve: tisztán és jól körvonalazhatóan megmutatja az ösvényt, amin be akarunk menni az erdőbe, de odabent olyan sűrűvé és nehezen átláthatóvá válik a terep, főleg amikor egy-két kitérőt is tenni kell, hogy rátermettség

szükséges visszatérni az erdőből kivezető ösvényhez. Dessewffy erdejét ezidáig nem térképezték fel alaposan, számtalan szerzteágazó ösvény van benne, s idegenvezetőnk bevezet minket az általa igen jól ismert legsűrűbb részekbe.

Dessewffy nem tartozik a ma is széles körben ismert személyek közé, de a korban sokrétű munkássága miatt igen jelentős, több területen is központi alak volt, s emiatt a kutatók számára, Vaderna szavaival élve, gyakran szolgál bemérési pontként. E kötet lényegében arra tesz kísérletet, hogy immár konkrétan e bemérési pontot pozicionálja más pontok segítségével, több különböző kontextust kiválasztva.

A kötet alcíme (*Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*) talán nem a legszerencsésebb, mert implikálhat egy olyan olvasói elvárást, melyet a szöveg nem, pontosabban másképpen és más úton teljesít, mint azt talán várni lehetne. Az alcímek ugyanis általában konkretizálják a címek általánosságait, s irányt mutatnak, amerre a szöveget olvasván elindulhatunk. Dessewffy korára jellemző volt a funkcionális, célvű irodalomfelfogás: a nemzet jobbításának, csinosításának ügyéért ragadtak tollat a litertorok, ilyen céllal használták tehát az irodalmat – s az alcímet olvasva hajlamosak vagyunk itt is erre s ennek vizsgálatára gondolni. Vaderna könyvében ugyan található erre is válaszokat, de élet és irodalom viszonyát bonyolultabban, nem csak egyirányú hatásként, és több aspektusból mutatja be.

A könyv nem biográfikus jellegű, noha egyes vonásai/részei az ilyen megközelítési módot sugallhatják. Szövegeinek jelentős része korábban tanulmányok formájában jelentek meg, s olykor a folyóiratokban megjelent szövegek nem sok változtatással kerültek be a könyvbe. Emiatt érezhető a kötetben egyszerre a monográfia-jelleg, a részletekből állás és egyfajta töredezettség; az egyes részek inkább különálló tanulmányok, mintsem egy nagy egész egymást követő fejezetei. De ez feltételezhetően tudatos, s e forma mellett a szerző talán a feldolgozás új lehetőségei miatt döntött, illetve (s minden bizonynyal) maga a tárgy alakította ilyenre a kötet szövegét. Sokrétű és széttartó, olykor ellentmondásos életművet nehezen lehet egy vonal mentén feldolgozni, s különösen nem lehet ebben a korban s kulturális pillanatban, mely maga is rendkívül összetett. Vaderna szavaival élve, akkor járhatunk el helyesen, ha diskurzusok összjátékának analizésére törekedünk.

A tartalomjegyzék is a szerves egységesség látszatát erősíti. A bevezető fejezet után az *Egy életpálya kutatási*

Lehetőségei című fejezetben a módszertani körülhatárolást találhatjuk; az utána következő négy nagy fejezet egy-egy nyilvánosságfajta szerint osztja fel a kötet részeit (családi, baráti, irodalmi s intézményszerű nyilvánosság), s így jutunk el a könyv alcímével megegyező címet viselő rövid befejezésig, melyet a *Függelék*ben egy négyoldalas családfa követ.

A *Bevezetés*ben az élet nyelve s a könyvek nyelve közti különbséggel, s azok egymáshoz való viszonyával, egymásra hatásával kísér meg számot vetni. Vaderna számára itt is és a legtöbb ez utáni fejezetben is Kazinczy jelenti a bemérési pontot – ez nem meglepő, hiszen a széphalmi mester Dessewffy jó barátja volt, s társadalomtörténeti szempontból is igen jelentős, páratlanul nagy terjedelmű és mára igen jól feldolgozott szövegtörzset hagyott maga után. Míg e fejezet még szoros összhangban áll az alcímben megjelölttel (élet és irodalom nyelve), a későbbi fejezetekben eltávolodni látszik a szöveg az eredeti útvonaltól.

Az *Egy életpálya kutatási lehetőségei* című fejezet számot vet a szakirodalommal, a kortársak emlékezéseivel, majd a kutatási lehetőségeket méri föl, rámutatva, hogy Dessewffy pályája azért különösen érdekes, mert azon keresztül meg lehet mutatni a kapcsolódási pontokat, ahol találkozhatott az élet és irodalom antropológiai összekapcsolása, a klasszikus erénytanok világa, valamint a konzervatív felvilágosodás politikai ideológiája.

A *Családi nyilvánosság* című fejezetben a szerző Dessewffy családjával foglalkozik, főként gyermekeire és azoknak nevelésére, tehát a gróf nevelési elveire fókuszálva, s az ő példáján keresztül bemutatva, hogy milyen hangsúlyos volt a korabeli nemesi-főnemesi társadalmában a nevelés kérdése, melyhez (tág értelemben vett) irodalmi művek szolgáltattak mintapéldákat. Kissé félrevezető itt a fejezetcímben szereplő nyilvánosság szó. A *Baráti nyilvánosság* című fejezetben Dessewffy és Kazinczy több évtizeden át tartó barátságát mutatja be a szerző, két vitára fókuszálva, melyek közül az első Kisfaludy, a második Csokonai művei kapcsán zajlott köztük. Az első vitában Kazinczy Kisfaludy *Boldog szerelem* című művét tartotta jobbnak, Dessewffy pedig a *Kesergő szerelem* címűt látja tökéletesebbnek. A nézetkülönbség a testi allegóriaként értelmezett, versben megjelenő árbocfa, valamint a pipa s annak füstje körül rajzolódik meg. Talán itt, a pipázásról szóló fejezetnél látható leginkább, hogy milyen nagy ívű kitérőket kell bejárnia az olvasónak: kortárs vélekedéseket, korabeli orvosi munkák vonatkozó részeit ismerhetjük meg a dohányzás

hasznairól és ártalmairól, mire sok lap után visszatérhetünk eredeti témánkhoz. Már-már interdiszciplináris jellege van ezeknek a kitérőknek: orvosi, antropológiai, társadalomtörténeti s irodalomtörténeti szempontok egymásba játszásának lehetünk tanúi.

A második vitában Csokonainak halála után Kazinczy által megbírált verseiről van szó. Dessewffy nem értett egyet a szerző halála utáni kritika gyakorlatával, hiszen a kritika lényegét a társalkodásban, csiszoltságban látta – míg a bíráló, Kazinczy, egy elvont szépségeszményt kért számon a verseken. Mindkét vitában hasonló a nézetkülönbség forrása: Kazinczy idealizáló elképzelése szerint az irodalom a kifejtett hatások eredőjeként jelenik meg, míg Dessewffy számára a hatás bonyolultabb s kölcsönös jellegű.

Az *Irodalmi nyilvánosság* című fejezetben arra láthatunk példát, hogy Dessewffy irodalmi műveiben hogyan mutatkozik meg a kölcsönös jellegű hatás elve. A *Bártfai levelek* című regényét s alkalmi költészetét vizsgálja a szerző; műveinek lehetséges kontextusait igyekszik bemutatni. A popularitás mint a csiszoltság tere, központi gondolat Dessewffynél; regénye népszerűsége törekedett, de nem tudta azt elérni. Alkalmi költeményei kéziratban terjedtek, nyomtatásban való megjelenésüket nem sikerült Dessewffynek elérni. Az alkalmi költemények státusa kérdéses volt ebben a korban – a barokk társadalmi rendben gyökerező reprezentatív jellegű költészet talajtalanná vált, s a költemények nem tudtak beilleszkedni az „irodalmi” szövegek rendszerébe.

A negyedik, legnagyobb terjedelmű rész, az *Intézményszerű nyilvánosság* címet viseli, s Dessewffy néhány év alatt lezajló vitái segítségével mutatja be a reprezentációs gyakorlatok változását és egymásba játszását. Az ide tartozó négy alfejezet közül valójában csak háromban van szó tényleges vitáról: az első alfejezetben a szerző Dessewffy 1828-as naplójával foglalkozik. A második, sajtószabadságról szóló vita is csaknem egyoldalú, magánlevelekben maradt véleménynyilvánítás volt. A harmadik vita Dessewffy és Széchenyi között zajlott – itt a *Hitelre* válaszoló *Hamvévő* című költeménycsoportról szól a szerző; s végül, negyedikként a *Conversations*-lexikoni pert mutatja be igen alaposan, rengeteg forrás-szöveget felhasználva.

Az utolsó, *Élet és irodalom* című rövidke fejezet utólag pozicionálja újra a kötet egészét; az addigi tapasztalatokat és ismereteket helyezi újra a kötet első fejezeteiben is bemutatott tágabb kontextusba.

Összegzésként elmondható, hogy a szerzőtől és a sorozattól is elvárható színvonalat hozza a könyv, s a szakirodalmi és kortárs szövegismeret rendkívül alapos. A diskurzuselemzés módszerével, társadalomtörténeti, esztétörténeti és antropológiai irányultsággal mutatja be Dessewffynek az éppen aktuális vitában/szituációban megmutatkozó arcát, s mindez rendkívül bőséges forrásanyaggal. A tények túlradása olykor nem teszi könnyen befogadhatóvá és követhetővé a kötetet; az eredeti szálhoz való visszatérés és az addigjából kiolvasható végső következtetés olykor komoly munkát igényel az olvasótól. A kötet eddig hangsúlyozott érdemein túl azt a merészséget érdemes még hangsúlyozni, mellyel a szerző az irodalomtudomány határait tágítja más tudományterületek – leg hangsúlyosabban az antropológia – felé.

Aktualitások atyja

Baranyi Gergely

Kritika Krasznahorkai László: *Megy a világ* (Budapest, Magvető Kiadó, 2013.) című kötetéről

Krasznahorkai László tavaly megjelent, *Megy a világ* című kötete, ahogy némely kritika helyt is ad ennek, a 2008-ban megjelent *Seiobo járt odalent*-hez pozícionálható leginkább. Már csak az alapján is, hogy egyik könyv sem rajzol ki lineáris narratívát, ugyanakkor a *Megy a világ* elbeszélései nem kötődnek olyan erősen egymáshoz. Krasznahorkai új válogatáskötetének egyes szövegei mutathatnak találkozási pontokat a *Seiobóval*, elsősorban azok, amelyek az elbeszélés hőseire gyakorolt esztétikai tapasztalatot viszik színre. Ezt a hatást kiválthatja például egy több szintes útkereszteződés, meditatív TV-műsor (*Nine Dragon Crossing*) vagy akár egy elhagyott épület is (*Egyszer a 381-esen*). Ezen felül a két kötet összekapcsolódhat a novellákban megnyilvánuló kulturális idegenség kontextusában is, melyet elsősorban a nyugati, illetve a keleti kulturális hagyomány között jelenít meg a narrátor, miként erre Balajthy Ágnes Alföldben megjelent kritikája (*A metafizikai utas sóvárgása*, Alföld, 2014/5, 107–112.) is felhívja a figyelmet.

A *Seiobo járt odalent* esetén erőteljesebben jelen vannak e tényezők a szövetségeseződést illetően, a *Megy a világ* koncepciójához inkább csak egyfajta adalékot biztosítanak. Ugyanis itt elsősorban a szubjektum és az őt körülvevő környezet egymáshoz viszonyulásának kérdésköre kerül fókuszpontba – ami a romantika óta lényegében a művészetek meghatározó témájává nőtte ki magát. A kötet sikeressége is azon a kérdésen dől el, hogy milyen szálakon közelít ehhez a problémakörhöz, illetve hogy a premodern hagyományt hogyan gondolja újra a posztmodernség távlatából.

A három kötetegység (*I. BESZÉL; II. ELBESZÉL; III. ELKÖSZÖN*) egymással látszólag szoros kapcsolatban áll, leginkább az előzmény-következmény viszonyrendszerében, amit az *Az a Gagarin* című elbeszélés egyébként központi problematikaként tárgyal. Az első rész írásai olvashatóak előzményként, bevezetesként is a további kettőhöz viszonyítva, s ez az időbeli megjelenésükben is megmutatkozik. Többnyire az 1990-es években, illetve az ezredforduló táján született monológokat tartalmaz, a legkorábbi ezek közül *A legkésőbb Torinóban*, amely 1990-ben jelent meg.

Az első ciklusban közölt szövegek egyfajta kulcsként is funkcionálhatnak a kötet további elbeszéléseihez képest. Elsősorban a mai, posztmodern szubjektumnak az őt körülvevő világgal való viszonyának kérdéskörét járják körbe, melybe némi aktualitás is vegyül. A *Bolyongás állva*, amely a kötet nyitó darabja is egyben, csatlakozik a magyar kultúrában erőteljesen jelenlévő kivándorlás kérdésköréhez: „[e] kell innen menni, mert ez nem az a hely, ahol lenni lehet, és ahol maradni érdemes, mert ez az a hely, ahonnan elviselhetetlen, kibírhatatlan, hideg, szomorú, kietlen és halálos súlya miatt menekülni kell...” (9.) – a szóban forgó helyet a monológ végén ott-honnak nevezi meg a beszélő. Ahogy a következő írás, *A sebességről* is olvasható a beszélő menekülési kísérleteként. „Le akarom hagyni a Földet..., gyorsabb akarok lenni, mint a Föld, bármilyen irányba kezdtem is el a gondolkozást, minden ide vezetett, hogy hagyj most mindent, és hagyd le a Földet...” (15.) Viszont mindkét monológ azt rögzíti, hogy a szubjektum nem hódíthatja meg a saját környezetét, a „világot” – a tér bejárhatatlanná válik. A *Bolyongás állva* címűben egy pontnyivá zsugorodik ez a tér („egyszerre két jó irányban gúzsba kötve, az idők végezetéig ott kell állnia, mert az a pont az otthona...” [14.]), *A sebességről* esetében pedig a végtelenségig tágul – a beszélő folyamatosan csökkenti a mozgási sebességét, az esze vesztett futásból szinte a megállásig, s e menekülé-